

Az európai nyelvű irodalmak összehasonlító története

E vállalkozás célkitűzése az, hogy sok ország kutatóinak együttműködésével kidolgozza a világ különböző tájain, de európai eredetű nyelveken írt irodalmak összehasonlító történetét az Association Internationale de Littérature Comparée (A.I.L.C.) égisze alatt. Csirája Jacques Voisine-nak, a Sorbonne Egyetem professzorának, a Társaság jelenlegi elnökének gondolata volt, amelyet 1964-ben vetett fel a svájci Fribourgban tartott kongresszuson. Az ezt követő két év folyamán érlelődött a gondolat tervvé, s az A.I.L.C. európai titkársága 1967 márciusában körlevelet indított útnak az érdekeltekhez. A válaszok eredményéről a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézete jelentést készített, amely a Társaság V. (belgrádi) kongresszusán, 1967 szeptemberében került megvitatásra. A jelentés és a vita alapján a kongresszus közgyűlése elfogadta egy, a tudományszak nemzetközi tekintélyű képviselőiből álló Koordinációs Bizottság kijelölését a vállalkozás irányítására.

A körlevélre válaszolók egy része az „európai irodalomtörténet” szintetikus feldolgozásának azonnal megkezdését sürgette, mivel egy ilyen művet hézagpótlónak tartott mind a tudományos kutatás, mind az irodalmak — főként a nem világnyelveken írt irodalmak — megismerése, mind az egyetemi oktatás szempontjából. Más része viszont, s alighanem az ehhez tartozóknak van igazuk, gondos előkészületet javasolt, részletkutatások előzetes közzétételét kívánta. E vélemény alapján kezdeményezte a Koordinációs Bizottság néhány tagja „próbakötetek” haladéktalan munkabevételét. A „próbakötetek” részletkérdésekkel foglalkoznak, tapasztalatokat kívánnak gyűjteni az együttműködés módszeréről és a nemzetközi kollektív munka várható eredményéről.

*

Az A.I.L.C. európai titkárságának körlevele tartalmazta azokat a legfőbb szempontokat, amelyek szerint a vállalkozás felépül. Ezeknek sorrendjében haladva és a körlevélhez csatlakozó kérdésekre bérkezett feleleteket is tekintetbe véve a vállalkozás *általános elvei* közül a következők emelkednek ki:

1. Az „*európai irodalom*” fogalma: *európai nyelvű irodalmak*. A vállalkozás szempontjából „európai irodalom” azoknak az irodalmaknak együttesét kell érteni, amelyek történeti hagyományaik és formakészletük alapján az antik Görögország és Róma irodalmához, a héber költészethez, a középkori arab és bizánci tradícióhoz, valamint elsősorban a mai európai népek nemzeti irodalmának múltjához és kialakulásához kapcsolódnak, azaz a világ irodalmi közül az „európai” típusba tartoz-

nak. Az „európai“ jelző tehát nem köti földrajzi határokhoz a tárgyalandó irodalmak körét, hanem történeti-tipológiai fogalom, amelybe Ausztrália angol nyelvű irodalma éppúgy beletartozik, mint Kanada francia nyelvű irodalma, vagy a szláv irodalmak, vagy az olasz irodalom.

A fejeletekből az tűnt ki, hogy az „európai irodalom“ fogalma nem volt eléggé tisztázott. René Etiemble (Párizs), Werner Krauss (Berlin), Miczyeslaw Brahmer (Varsó) lényegében egyaránt arra figyelmeztettek: az „európai“ jelző használata azt szuggerálja, hogy a vállalkozásból kimaradnak majd nemcsak a görög—héber—középkori hagyományokhoz nem tartozó irodalmak, hanem még az európai hagyományokra épülő, de földrajzilag Európa határain kívül eső irodalmak is. Megoldásul Jacques Body (Párizs) javaslata kínálkozott, aki válaszában azt ajánlotta, hogy az „európai“ fogalom világossá tétele érdekében be kell iktatni a nyelvi szempontot is: hiszen azokról az irodalmakról lesz szó ebben az irodalomtörténeti vállalkozásban, amelyeket valamely európai eredetű nyelven írtak. Így változott a vállalkozás elnevezése az *európai nyelvű irodalmak* összehasonlító történetére, ami egyúttal kitágította a perspektíváját. Századunk folyamán számos fiatal nemzeti irodalom jött létre a föld különböző területein, részben autochton nyelveken, részben angolul, franciául, oroszul, spanyolul; az utolsó húsz évben szemünk előtt bontakozott ki a „harmadik világ“ kultúrája, irodalma, részben szintén európai nyelveken. A munka fokozatos előrehaladtával bizonyára gondolnunk kell majd ezekre is, hiszen egy szempontból, *nyelvileg* ezek is hozzákapcsolódnak az európai irodalmi hagyományokhoz. A határok a nyelvi kritérium bevezetésével mindenestre biztonsággal megvonhatók, habár azáltal a munka megvalósíthatósága még nem vált könnyebbé.

2. Az európai nyelvű irodalmak összehasonlító-történeti bemutatásának *rendszerző elvéül* a körlevél a nagy irodalmi és művelődéstörténeti áramlatokat ajánlotta, mivel ezeket tartalmasaknak ítélte valamennyi európai típusú irodalom fő fejlődési tendenciáinak kiemelésére és eléggé rugalmasaknak ahhoz, hogy átfedjék a különböző irodalmak közötti fejlődésbeli egyenlőtlenségeket. Az így felépülő irodalomtörténet messzemenően tekintettel kívánna lenni az egyes nemzeti irodalmak fejlődésére és történeti specifikumára, ámde az Európai Irodalomtörténet kidolgozásában eleve nem szuggerálná a nemzeti irodalmak mechanikus, az európai fejlődés általános elveinek feltárása szempontjából keveset mondó egymás mellé helyezését, hanem egyszerre közelítené meg tárgyát szintetizáló, összehasonlító és nemzeti látószögből.

Az Európai Irodalomtörténet tehát nem a nemzeti irodalmak történetét kívánna bemutatni egymás mellett, hanem a korszakokon belül műfaji csoportosítást (például: „a romantikus regény“), szükség esetén még további széttagolást („a romantikus regény a kelet-európai irodalmakban“) alkalmazna. A felosztás és a csoportosítás az európai irodalmak története folyamán nem volna állandó, hanem a történeti fejlődés szerint korszakonként, műfajonként és földrajzilag is változnék. Az anyag elrendezésének ez általános módján belül bőséges tér nyílik az összehasonlító irodalomtudomány „klasszikus“ eljárásainak, így a párhuzamosságok, hatások, közvetítés, kibocsátás, befogadás tényeinek bemutatására.

3. Az általános elvi szempontok közé tartozik az európai nyelvű irodalmak történetének *periodizációja*, azaz hogy mely időhatárnál kezdőd-

jék az anyag tárgyalása és mely korszakban fejeződjék be. Mivel a mai Európa nemzeti irodalmi általában a középkor folyamán kezdenek kialakulni és egymástól nemzeti jellegük szerint elkülönülni, jogosnak látszik az európai irodalmak összehasonlító történetét a középkorral kezdeni. Természetesen olyan kötetek is kívánatosak volnának, amelyek az antik irodalmak továbbélését, a latin kereszténység, a bizánci irodalom vagy az iszlám korai irodalmának hatását és továbbélését tárgyalják későbbi korokban. Az Utrechtből szétküldött körlevél századunk 20-as éveit javasolta végpontul, mint azt a korszakot, amikor az első világháború idején kibontakozott avantgarde-irányok leghevesebb hullámai már elültek.

A beérkezett válaszok között a vállalkozás időhatárait tekintve a kezdőpontban nem volt lényeges véleményeltérés. Általában mindenki belátta, hogy az európai nyelvű irodalmak összehasonlító történetét a mai európai irodalmak jól megkülönböztethető nemzeti formájának kialakulása idején, tehát a középkor végén vagy a reneszánszsal lehet kezdeni. A javasolt befejező időhatár — századunk 20-as éve — azonban túlságosan korainak bizonyult. A legtöbben közelebb akarnak kerülni napjainkhoz, s így határnak a második világháborút kívánják tekinteni, valóban joggal.

Az ilyen nagy vállalkozás kimunkálása gondos előkészítést, előzetes tanulmányokat igényel, kutatómunkát és szervezőmunkát egyaránt. Az anyagban való haladás két irányú lehet: indulhatunk az ismerttől az ismeretlen felé, vagy feltárhatjuk először éppen az ismeretlenebb részleteket. Megfontolandó az a vélemény, hogy „támaszpontokról” induljunk el, és onnan haladjunk „nehezebb terepre”. Ilyen kiindulási bázisul javasolja M. Alekszejev akadémikus (Leningrád) — igen meggyőző módon — a XIX. századot.

4. Már maguk a gyakorlati megfontolások is azt kívánják, de elsősorban az anyag feltárásának megfelelő tudományos mélysége teszi szükségessé, hogy a vállalkozás ne egyetlen összefoglaló kötet formájában, hanem *kötetsorozat* formájában valósuljon meg. A kötetek mindegyikének egy-egy korszakkal, vagy annak egy időszakával, műfajával, vagy egy területen való jelentkezésével kell foglalkoznia, mégpedig anélkül, hogy még így leszűkített anyagának is teljes és részletes bemutatására törekedné. Azt azonban el kell érniök, hogy a saját témájuknak speciális jellemzőit — ha nem is minden részletükkel együtt — maradéktalanul bemutassák. A kötetek tehát egy-egy kérdésre (a kötet témájára) centralizálva foglalják össze az odatartozó jelenségeket az összehasonlító irodalomtudomány eljárásával egyszerre több nemzeti irodalom területéről.

A kötetek nemzetközi együttműködéssel való elkészítése végett leghelyesebb, ha mindegyik kötet különböző szerzők írta tanulmányokból áll, s ha ezek a tanulmányok a kötet témájának egyes részleteit (fejezeteket) tárgyalják. Megfelelően intenzív szerkesztés és irányítás esetén a tanulmányok sokoldalúan tudják kibontakoztatni a közös témát és lehetőséget adnak az anyag olyan részleteinek bemutatására és egymás mellé állítására is, amelyek egyetlen kutató ismereteit — legyenek azok akár milyen nagy kiterjedésűek — végül is meghaladják. Ezen a módon, mivelhogy mindegyik fejezetet a tárgy speciális szakembere írja, a vállalkozás elkerülheti az egyszerű világirodalomtörténetekben és egyete-

mes irodalomtörténetekben gyakori hiányokat, tévedéseket, s ugyane-
kor — mivel az anyag bemutatása nem az egyes nemzeti irodalmak pár-
huzamos egymás mellé állítására épülne — kidomborítaná az általános
fejlődés lényeges vonásait és mozzanatait.

5. Kívánatos, hogy a munka előkészítésében minél számosabb ku-
tató és munkahely vállaljon szerepet és ezáltal valóban nemzetközi együtt-
működés jöjjön létre. Ha tanulmányköteteből építjük föl az európai iro-
dalom történetét, magától kínálkozik, hogy egy-egy kötetet egy-egy *cent-
rum* vegyen gondozásba, az dolgozza ki a maga kötetének a részletes ter-
vét, az szervezze meg saját munkatársi gárdáját és készítse elő kiadásra
a kötetet. Ilyenformán lehetőségessé válnék a munkát egyszerre több he-
lyen megindítani és egyidőben létrehozni a tanulmánykötet-sorozat kü-
lönöző részleteit. A vállalkozás alapelve szerint az egyes munkacentrum-
ok *egymástól függetlenül* dolgoznak, egymásnak semmilyen módon
nincsenek alá- vagy fölérendelve sem egy államon belül, sem álla-
mok közötti viszonylatban. Fölöttük csak a nemzetközi Koordiná-
ciós Bizottság áll, amely jóváhagyja a kötetek témáját, meghatározza
szerkezeti felépítésüket, felülvizsgálja szakmai színvonalukat és elősegíti
kiadásukat.

*

Az európai nyelvű irodalmak összehasonlító története, a Nemzetközi
Összehasonlító Irodalomtörténeti Társaság ez új vállalkozása általában
kedvező előjelek közt indult, noha még hosszú évek és sok munka vá-
lasztja el a megvalósulástól. Koncepciója szerint az európai eredetű nyelv-
veken írt irodalmak történetére terjeszkedik ki, függetlenül attól, hogy az
e nyelveken írt művek a föld mely pontján, melyik világrészben, milyen nem-
zetiségű országban keletkeztek. Történetük akkor kezdődik, mikor az egyes
irodalmak sajátos nemzeti jellege kialakul: ettől kezdve lehet hozzájuk
összehasonlító szempontokkal közeledni. A cél az, hogy eljussunk törté-
netük szintetikus bemutatásához, de kérdés, lehet-e ezzel kezdeni? Nem
helyesebb-e kezdetnek kevesebbrel beérnünk — ami egyúttal talán több
is? Bizonyos tehát, hogy a munkának két üteme, *két szintje* van. Ezek
közül a „magasabb“ a *szintézis*, amikor teljes, összefoglaló képet adunk,
például a romantika irodalmának korszakáról; a másik, az „alacsonyabb“
fok, a szintézis előkészítése. Az előkészítés folyamán részleteket — mű-
faji problémákat, területi egységeket — kell megvizsgálni, mégpedig lehe-
tőleg alaposan — külön köteteket szentelve ezeknek a kérdéseknek.

A világ nem áll egymástól elszigetelt egységekből, s különösen nap-
jainkban nem. A közlekedés, a technika vívmányai gyorsabbá tették az
irodalom mozgását és áramlását is, mint valaha. Az európai nyelvű
irodalmak összehasonlító története sem „korlátozódhat“ azokra a terüle-
tekre, amelyek meghatározása szerint körébe tartoznak, tehát Európa, a
két Amerika, Ausztrália, Új-Zéland és a szomszédos és távolabbi szigetek,
valamint egyes ázsiai és afrikai államok területére. Ki kell tekintenie
földrajzilag is, történetileg is a szomszédos területekre. Földrajzilag meg
kell vizsgálnia az európai nyelvű irodalmak *érintkezésének és kapcsolata-
inak* történetét a nem európai nyelvű nagy keleti és más irodalmakkal,
régébbi korokban is, de főként a legújabb korban. Fel kell ölelnie továbbá

a régebbi nagy irodalmak (görög, latin, héber, indiai, középkori arab és bizánci) továbbélésének és hatásának történetét az európai nemzeti irodalmak korában. Két fontos „peremterülete” ez az európai irodalom történetének, *amelyeken keresztül* perspektíva nyílik az egész világirodalomra.

Minden nép irodalma egyformán fontos. Nincsenek a világirodalomnak lényegesebb és kevésbé lényeges területei. Így az „európai irodalom” története — akármilyen nagy vállalkozás — mégiscsak „átmenetnek” tekinthető az egész világirodalom történetéhez; annak egyik, bizonyos mértékben — nyelvek, történelem, földrajzi határok révén — összefogható egysége. Vannak más ilyen egységek is — és azoknak feldolgozását szintén kezdeményezni kellene az arra illetékeseknek. Ez az „európai irodalom” történetének világperspektívája.

CONSTANTIN CUBLEȘAN

Példa, divat, hagyomány a román irodalomban

Senki számára nem titok, és semmi okunk annak tagadására, hogy a román irodalom nagyon fiatal. Valóban, mialatt a nagy Will főműveit írta, minálunk egy becsületes szerzetes arra törekedett, hogy megjelentesse az első nyomtatványokat. Azonban félezer évnél is rövidebb idő alatt írott kultúránk jórészt behozta az Európától való lemaradást, olyan szintre jutva, hogy a két világháború közötti román irodalom — mert az irodalom alkotja ennek a jegyzetnek egyedüli tárgyát — az egyetemes kultúrkincsnek már reprezentatív műveket adományozhatott. És nem csupán kitűnő alkotásokat, hanem elsőrangú írókat is. Lucian Blaga és Tudor Arghezi — hogy csupán a legjelesebbeket említsem — egyre inkább és egyre biztosabban kezdenek behatolni a világ olvasóközönségének tudatába, mint a román lélek abszolút nagykövetei. Nem frázisok ezek, melyeket örömmel ejtünk ki a tűzoltó-ünnepségek önmotogató rituáléja és ceremóniája szerint. Ellenkezőleg. Egy adott állapot kézzelfogható valósága kötelez bennünket erre.

Hogyan volt lehetséges ez a teljesítmény? A válasz eléggé komplex, és nem fér el néhány sorban. Tény, hogy a mi esetünket nem tartjuk egyedülálló példának. Egyre több az olyan irodalom, melynek „születési bizonyítványán” a közelmúlt egy időpontja díszel. Mi több, irodalmak, melyek hihetetlenül fiatalok, nemegyszer egyenlő szinten állnak egy-egy nagy hagyományú irodalom legjobb értékeivel. Azon okok sokaságából, melyeket a történelem kínál nekünk, mint ennek a ténybeli lehetőségnek a bizonyítékait, csupán egyet említek. Az egyetemes kultúra valós értékeinek a befogadásáról, az alkotói tapasztalatok jelenkori szinten való befogadásáról és feldolgozásáról van szó. A régi hagyományokkal rendelkező irodalmak fejlődési szakaszainak lényeges mozzanatai